

Maktabgacha yosh davridagi bolalarda nutqning rivojlanishi

Madg'ofurova Dilfuza xunovna

Q.D.U katta 'qituvchisi

Abduraximova Munisa

Qo'qon davlat universiteti 4-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha yosh davridagi bolalarda nutqning rivojlanish jarayoni, uning bosqichlari va xususiyatlari yoritilgan. Shuningdek, nutq rivojiga ta'sir etuvchi omillar hamda uni rivojlantirishning samarali usullari tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: nutq rivoji, maktabgacha yosh, lug'at boyligi, muloqot, talaffuz, grammatik tuzilish, psixik rivojlanish.

Развитие речи у детей дошкольного возраста

Аннотация. В данной статье рассматривается процесс развития речи у детей дошкольного возраста, его основные этапы и особенности. Также проанализированы факторы, влияющие на развитие речи, и эффективные методы её формирования.

Ключевые слова. развитие речи, дошкольный возраст, словарный запас, общение, произношение, грамматическая структура, психическое развитие

Jamiyatning hozirgi taraqqiyoti inson faoliyatining ma'naviy va moddiy sohalarida katta o'zgarishlar qilishni taqozo etmoqda. Bu shaxs omili, uning ijtimoiy-siyosiy faoliyati rolining ahamiyati ortib borayotganligi bilan belgilanadi. Zero, shaxs intellektual qobiliyatini rivojlantirmay, uni ma'naviy-axloqiy tarbiyalamay, shuningdek, imkoniyatlarining yangi qirralarini to'la ro'yobga chiqarmay turib ijtimoiy taraqqiyotga erishib bo'lmaydi. Jamiyat tomonidan shaxs imkoniyatlarini ro'yobga chiqarish uchun zarur shart-sharoit yaratilar ekan, o'z navbatida shaxs qobiliyati, imkoniyatlari ana shu jamiyatning ham ijtimoiy, ham iqtisodiy, ham madaniy jihatdan rivojlanishiga o'z hissasini qo'shadi. Ayni vaqtda shaxs qobiliyati, imkoniyatlarini rivojlantirish va uni yagona ijtimoiy maqsadga yo'naltirish o'ziga xos dolzarblik kasb etmoqda.

Nutq va til ko'nikmalarini egallash inson rivojlanishining asosiy va jozibali jihati hisoblanadi. Hayotning dastlabki yillarida maktabgacha yoshdagi bolalar atrofdagi dunyo bilan muloqot qilishni o'rganib, ajoyib sayohatga kirishadilar. Odatda 3 yoshdan 6 yoshgacha bo'lgan bu davr nutq va til qobiliyatlarining tez va murakkab rivojlanishi bilan tavsiflanadi. Ushbu ko'nikmalarni rivojlantirish nafaqat muhim bosqich, balki kognitiv, ijtimoiy va akademik o'sish uchun muhim poydevordir.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda nutqni rivojlantirish jarayoni ko'plab kognitiv va fiziologik omillarning murakkab orkestridir. Bolalar o'zlarini ifoda etishni o'rganar ekan, ular tilning muhim bosqichlari, fonetik qiyinchiliklar va grammatik tuzilmalarni o'zlashtirish bilan to'ldirilgan yo'lni bosib o'tadilar. Sayohat boy so'z boyligining

rivojlanishi, artikulyatsiyani o‘zlashtirish, mazmunli suhbatga kirishish qobiliyati bilan ajralib turadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirishning nozik tomonlarini tushunish ota-onalar, pedagoglar va tibbiyot xodimlari uchun juda muhimdir. Bunday tushunish nutq bilan bog‘liq bo‘lishi mumkin bo‘lgan muammolarni erta aniqlash va bolaning hayotida chuqur o‘zgarishlarga olib keladigan tadbirlarni amalga oshirish imkonini beradi. Shuningdek, u bolalarning til qobiliyatlarini rivojlantirishi mumkin bo‘lgan tarbiyaviy muhitni yaratishga imkon beradi. Ushbu keng qamrovli maqolada biz maktabgacha yoshdagi bolalarda nutqni rivojlantirish kursini, so‘z boyligini kengaytirishdan grammatika va sintaksisni rivojlantirishgacha bo‘lgan bosqichlarni o‘rganamiz. Shuningdek, biz genetika, atrof-muhit ta’siri, kognitiv o‘rish va ijtimoiy o‘zaro ta’sirlarning muhim rolini o‘z ichiga olgan ushbu sayohatga ta’sir qiluvchi ko‘plab omillarni ko‘rib chiqamiz. Bundan tashqari, biz nutq ko‘nikmalarini rivojlantirishning samarali strategiyalarini ko‘rib chiqamiz, ota-onalar, o‘qituvchilar va nutq terapevtlari bolaning til rivojlanishini qanday osonlashtirishi va qo‘llab-quvvatlashi mumkinligi haqida ma’lumot beramiz. Maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirish fanini ochar ekanmiz, bizning maqsadimiz bolaning til va muloqot sohasida to‘liq salohiyatini ochish kaliti bo‘lgan ushbu qiziqarli sayohat haqida to‘liq ma’lumot berishdir. Nutqni rivojlantirishning muhim bosqichlari: Maktabgacha yoshdagi bolalarda nutqni rivojlantirish sayohati dinamik jarayon bo‘lib, bir nechta muhim bosqichlar bilan tavsiflanadi, ularning har biri o‘rib borayotgan lingvistik qobiliyat va kognitiv rivojlanishni aks ettiradi. Ushbu bosqichlarni tushunish bolaning rivojlanishini baholash va tashvishlanishning mumkin bo‘lgan sohalarini aniqlash uchun juda muhimdir.

Quyida biz maktabgacha yoshdagi nutqni rivojlantirishning muhim bosqichlarini belgilaymiz:

Lug‘atni kengaytirish:

2-3 yosh: Maktabgacha yoshdagi bolalarning lug‘ati odatda 200 dan 1000 gacha so‘zlarga ega bo‘lib, ular asosiy otlar, fe‘llar va sifatlardan iborat.

3-4 yosh: So‘z boyligi taxminan 1000 dan 1500 tagacha kengayadi. Bolalar vaqt, ranglar va o‘lcham tushunchalarini tushuna boshlaydilar.

4-5 yosh: 4 yoshga kelib, bolalar 1500 dan 2500 gacha so‘zlarga ega bo‘lishi mumkin, shu jumladan murakkabroq otlar va fe‘llar.

5-6 yosh: Lug‘at boyligi 2500 dan 5000 tagacha o‘rishi mumkin, bunda mavhum tushunchalar va sifatlardan va qo‘shimchalar kengroq tushuniladi.

Grammatika va sintaksis:

2-3 yosh: Bolalar oddiy jumlar bilan boshlanadi, odatda ikki-uch so‘z, ko‘pincha grammatik aniqlik yo‘q.

3-4 yosh: Ular “va” “chunki” kabi bog‘lovchilardan foydalanib, murakkabroq jumlar qurishni boshlaydilar.

4-5 yosh: Bolalarda ko‘plik, egalik va fe‘l zamonlari haqida asosiy tushunchalar shakllanadi.

5-6 yosh: Murakkab gap tuzilmalarini, jumladan, o‘tgan va kelasi zamon, ergash gap va bog‘lovchilarni o‘zlashtirishi yaqqol namoyon bo‘ladi.

Artikulyatsiya va talaffuz:

2-3 yosh: Ushbu bosqichning boshida talaffuz noaniq bo’lishi mumkin va «r» va «th» kabi ba’zi tovushlar qiyin bo’lishi mumkin.

3-4 yosh: talaffuz yaxshilanadi va nutqning aksariyat qismi oila a’zolariga tushunarli bo’lishi kerak.

4-5 yosh: Nutq aniqroq eshitiladi, garchi kichik artikulyatsiya xatolari saqlanib qolishi mumkin.

5-6 yosh: Ushbu bosqichning oxiriga kelib, bolalar nutqi asosan notanish odamlarga tushunarli bo’lishi kerak, artikulyatsiya xatolari kamayadi.

Ijtimoiy aloqa:

2-3 yosh: Bolalar, birinchi navbatda, tanish kattalar va tengdoshlar bilan asosiy suhbatlarda qatnasha boshlaydilar.

3-4 yosh: Ular nutqini tinglovchi va kontekstga qarab sozlashni o’rganadilar.

4-5 yosh: Bolalar kengroq suhbatlar o’tkazishlari, fikr bildirishlari va savollar berishlari mumkin.

5-6 yosh: Ijtimoiy muloqot borgan sari murakkablashib boradi, bunda hikoya qilish, navbatchilik qilish va guruh muhokamalarida qatnashish kiradi. Nutqni rivojlantirishning ushbu bosqichlari maktabgacha yoshdagi bolaning tilni o’zlashtirishdagi muvaffaqiyatini baholash uchun asos bo’lib xizmat qiladi. Shuni yodda tutish kerakki, bolalar turli xil sur’atlarda rivojlanishi mumkin va ba’zi individual o’zgarishlar keng tarqalgan. Ushbu bosqichlar umumiy ko’rsatmalarni taklif qilsa-da, asosiy e’tibor har bir bolaning samarali nutq va muloqot sari noyob sayohatini osonlashtirish uchun qo’llabquvvatlovchi va tarbiyalovchi lingvistik muhitni yaratishga qaratilishi kerak.

Maktabgacha yoshdagi bolalar nutqining rivojlanishiga ta’sir etuvchi omillar: Maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq ko’nikmalarini rivojlantirish ko’p qirrali jarayon bo’lib, turli xil ichki va tashqi omillar ta’sir qiladi. Ushbu omillarni tushunish nutqni rivojlantirishning nuanslarini tushunish va yuzaga kelishi mumkin bo’lgan muammolarni aniqlash uchun juda muhimdir.

Xulosa qilib aytish mumkinki, maktabgacha yoshdagi bolalarda nutqni rivojlantirish har bir bola uchun o’ziga xos tarzda rivojlanadigan dinamik jarayondir. Bu kashfiyot, o’sish va muvaffaqiyat bilan belgilangan sayohat. Ushbu sayohatda faol ishtirok etib, ota-onalar, o’qituvchilar va sog’liqni saqlash sohasi mutaxassisleri bolalarga samarali muloqot qilish sovg’asini berishda muhim rol o’ynaydi. Bu yosh onglar nutq qobiliyatlarini rivojlantirar ekan, ular o’z dunyosini kezish, o’z fikrlarini ifoda etish va munosabatlarni o’rnatish uchun zarur vositalarni ham rivojlantiradilar. Ularning lingvistik qobiliyatlarini bugungi kunda tarbiyalash barcha bolalarning ertangi kunini yanada yorqinroq, aniqroq bo’lishini ta’minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. G’oziev E.G’. – “Umumiy psixologiya”. Toshkent: Universitet nashriyoti, 2017.
2. Davletshin M.G. – “Yosh davrlar psixologiyasi”. Toshkent: Fan nashriyoti, 2018.
3. Shodmonova Sh. – “Maktabgacha pedagogika”. Toshkent, 2020.
4. Rasulova Z. – “Bolalar rivojlanish psixologiyasi”. Toshkent, 2021.
5. O’zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta’lim vazirligi – “Ilk qadam” davlat o’quv dasturi. Toshkent, 2018.
6. Internet manbalari: